

СВЕТЛАНА СЪБЕВА

НАДЖИВЯВАНИЯ

СОФИЯ, 2023

Научни рецензенти

Кольо Коев

Дарин Тенев

Научни редактори

Тодор Петков

Искра Цонева

© Светлана Събева, автор, 2023

© Росица Ячкова, графичен дизайн, 2023

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

ISBN 978-619-01-1163-4

СВЕТЛАНА
СЪБЕВА

Надживявания

феноменология и социоанализа
на генеративното време



СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	9
ПЪРВА ЧАСТ	
ВРЕМЕТО НА ЖИВОТА И СТРАДАНИЕТО ОТ ОБЩЕСТВОТО: СОЦИОАНАЛИЗА НА ГЕНЕРАТИВНОСТТА / 17	
Сфера на ранимост: социоанализата и патосният обрат в понятието за опит	19
Непрежалимите и прежалимите животи: политики на живота и смъртта	59
Излагане на телата и музеизиране на страданието	81
ВТОРА ЧАСТ	
ГЕНЕРАТИВНИЯТ СВЯТ: ПЕРСПЕКТИВИ НА ГЕНЕТИЧНАТА ФЕНОМЕНОЛОГИЯ / 97	
Конфигурации на въплътеност: изживяваната телесност като почва на генеративния свят	99
Надживявания: структури на генеративното време	129
Фрактализации на потока на преживяване: симптомът като „ирационален егологичен факт“	161
ТРЕТА ЧАСТ	
ОВЕЩНЯВАНЕ НА ГЕНЕРАТИВНОТО ВРЕМЕ: КЪМ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАТА КРИТИКА НА БИОКАПИТАЛИЗМА / 193	
Биокапитализъм и свят на живота	195
Зараза и атмосфера: инфекциозната социалност	217
ЕПИЛОГ	
ВОЙНАТА И ПОЛИТИКИТЕ НА СМЪРТТА	239
БИБЛИОГРАФИЯ	249
CONTENTS IN ENGLISH	265
SUMMARY IN ENGLISH	267

В настоящето аз като настояще съм в процес на напредващо умиране, другите умират за мен, когато не намирам настояща връзка с тях. Но през моя живот протича единство чрез припомняне – аз още живея, макар и бивайки друг и продължавам да живея живота, който лежи зад мен и чийто смисъл на живот-зад-мен се състои в повторения и повторяемост. Така „ние“-то живее в повторяемостта и постоянно живее под формата на повторяемост на историята, докато индивидът „умира“, т.е. не може повече да бъде „спомнян“ от другите чрез вчувстване, а само чрез историческо спомняне, в което могат да бъдат представени субектите на спомена.

Едмунд Хусерл

УВОД

Тази книга може да бъде четена като разгъване на смисъла на думата, съдържаща се в заглавието ѝ – „надживявания“. Разбира се, зад нея стои многопластов теоретичен проблем, който изследвам с методите на феноменологията и социоанализата, отчасти и на критическата теория. Това е проблемът за генеративното време, разглеждано като специфична форма на историчност, която придобива конкретност по отношение на епохата на свръхмодерността – до нашето „днес“ на пандемия и война. Проблемът несъмнено не е само и дори не е преди всичко херменевтичен, тъй като се разполага на границата между природа и култура, т.е. между онова, което става от само себе си като φύσις, без смисъл, и онова, което става от само себе си като тотален смислов хоризонт, като свят на живеене (Lebenswelt). И въпреки това бих предложила – повтаряйки един жест на Хайдегер и Деррида – да отворим ухото си и да чуем въпросната дума като идваща от гласа на приятел, който всеки от нас носи *при* себе си. Надживяване е полисемантична дума, сочеща към това да надживееш някого и да бъдеш надживян от друг, да надживееш нещо в себе си или себе си. Живеенето като надживяване може да е грижа или изличаване, приемане на дар или понасяне на бреме, надмогване или пречупване, работата на носталгията или на вложението в бъдеще, настоятелно присъствие на отсъстващото или отваряне на кухня на присъстващото. Но това е и амбивалентна дума, указваща прехождането през раждането и смъртта. Можем да я чуем веднъж откъм утвърждаването на живота и „принципа на родеността“; втори път – откъм неотвратимостта на смъртта и региона на „непрежалимото“; трети път – откъм оста-

рването или оцеляването, надмогнало поредица „частични смърти“. Значенията ѝ сочат към разрив на жизненото време – на живот, който лежи зад мен, и живот, който лежи пред мен – и при все това към нещо, което остава в тази междина, (с)поделайки се, повтаряйки се. Именно в междината – нито само в мен, нито само въвн от мен, нито субективно, нито обективно, а интерсубективно. Това не са „мъртви природни процеси“, настоява Хусерл; не са и датируеми социални процеси, които се разкриват пред един исторически наблюдател. Става дума за отношения, установяващи се сингуларно и пораждащи своите относими едва в събитията на съотнасяне. Те могат да се разгръщат както в преддадените структури на света на живота, така и самите те да се превръщат в пред-даващи, първоучредяващи, чрез интригата на един патосен феномен, на една „зашеметяваща афекция“, на която не можем да не отговорим. Благодарение на тях живеем „скритата“, „вътрешна“ историчност на един генеративен хоризонт.

И така, теоретичен дублет на думата надживяване е понятието за генеративно време, което може да се схваща ейдетически като специфичен модус на времето, пресечно от три онтологически оси на човешкото съществуване – раждането-и-смъртта, остаряването и половото различаване. Тук изследвам най-вече структурите на времето, разгръщащи се по първата ос, определяйки ги чрез един формално-указателен *наглед* като едновременно изживяване на неедновременността на животите. Това е интуитивна даденост в света на живеенето, оперираща със също толкова формално-указателните аспекти на времето „преди“, „след“, „едновременно“. В естествена нагласа можем да останем при факта, че всяко сингуларно време на живота между раждането и смъртта е обективно датируемо – то е едновременно със или локализирано преди и след други времена на живота чрез произход и наследяване, да кажем в поредицата на поколенията. Но ако заемем феноменологическа нагласа, следва да попитаме: къде е *времевата междина*, къде са тези „преди“, „след“ или „едновременно“ на животите, има ли някой,

който ги живее като поток на преживяване, или те са ничие време там-вън, т.е. генеративната темпорализация се случва само като биологично и социо-културно обективно време? В късната си трансцендентална феноменология Хусерл открива нещо парадоксално за естествения наглед: първо, че тази множественост на жизнените времена се живее от мен самия/самата като поток на преживяване; и второ – че „преди“, „след“ и „едновременно“ на естествения наглед са само трансформации на едно скрито „със“, така че множествеността на времената, пронизваща моето собствено време на живота, е проява на едно универсално съ-екзистирание. Хусерл нарича тази множественост, създавайки впрочем трудно преводим термин, *съ-времие*, по-точно – историческа съ-времеовост (*historische Allzeitlichkeit*) или съ-темпоралност. Но загадката на генеративното време не свършва дотук. Защото моето сингуларно време на живота също има форма на съ-екзистирание на настоящия Аз и миналите Азове, т.е. аз самият/самата съм интенционално един-в-друг/една-в-друга и имам моята персонална съ-времеовост. Така генеративното време тече по две основополагащи оси. То представлява темпорализиране на самото пресичане на тези две сфери на съ-екзистенция, на интер-субективната и интра-субективната междина. Иначе казано, наследяване и самонаследяване се разгръщат едно чрез друго.

Това изследване няма за прицел само късната трансцендентална феноменология, макар частта, посветена на извличането и преработването на генеративни мотиви при Хусерл, да представлява смисловия център на книгата. Но това е така само от току-що скицираната формално-указателна перспектива, която се опитвах да изградя *ex post*, във финалната фаза на работата. Във всяка стъпка на изследването се ангажирам, поне в собственото ми виждане, с мислене на граници и опит за изграждане на *гранични понятия* за генеративно време – между социоанализа на страданието от обществото и аналитика на биовластта, които са феноменологически фундирани, и генетична феноменология, която е социоаналитически центрирана. От тази интегрална

перспектива генеративното време изплува като неразделното единство на екзистенциални и политически феномени, чието преплитане може да се разглежда като „субстрат“ на съвременните политики на живота и смъртта. Формално-указателното определение за едновременното изживяване на неедновременността на животите придобива социоаналитическа и биополитическа конкретност: очаквайки заедно невъзможната едновременност на срещата при смъртта (Дерида), ние се надживяваме един друг, като си даряваме – или ограбваме – време, упражняваме власт за разпореждане с времето на другите, казва Бурдийо, а Джудит Бътлър усеща тази власт днес като съкращаване на скръбта, като „биополитическо управление на прежалимото“. Властовото структуриране на генеративното време се разкрива като условие за възможност на практиките на грижа в пределите на живота, но също и за работата на едно биовластово несъзнавано, което непрестанно остойностява животите и (де)легитимира социалното желание за признание на екзистенцията.

Книгата е изградена чрез няколко аналитични спирали. Всяка глава съдържа кратко заключение, което резюмира специфичния подход към проблема. Онова, което се променя, е не толкова методът или мащабът на анализа (които остават интегрално-феноменологически), колкото ориентацията в схващането на времевото поле и указването на ядрото, от което „извират“ генеративното време: в първата част това е времето *при* социалното страдание и смъртта; във втората – времето *при* символното раждане („събуждане“) на генеративния субект и формирането на генеративен стил на опита; в третата – времето *при* биокапиталистическото умножаване на биологичния живот; главата, посветена на времето *при* пандемията, и епилогът върху войната и политиките на смъртта указват „ексцентричното позициониране“, което отличава всяко изследване, питащо – заедно с Хайдегер – не какво е времето, а *Кой е времето и как Ние*, в нашето един-с-друг, сме времето.

Особеностите на аналитиката на времето, която предлагам, могат да бъдат разбрани в контекста на една изследова-

телска нагласа, с която отдавна съм се ангажирала – това е патосният обрат във феноменологическото понятие за опит. Усилията ми за преосмисляне на предметното поле както на разбиращата социология (в *Пречупената социалност. Преосмисляне на разбиращата социология*), така и на социоанализата, вдъхновена от проекта на късния Пиер Бурдийо (в настоящото изследване), са в светлината тъкмо на този обрат. Аналитиката на времето в пределите на тази нагласа разчита на описания на патосните феномени – като феномени на връхлитане – във феноменологическа конкретност, маркирана чрез категориалната употреба на представката „при“, т.е. *време при*. Доколкото патосните феномени изплуват не толкова чрез аперцептивно схващане на нещо, било то определено или неопределено, *като* безпрецедентно или зашеметяващо, колкото чрез афективна сила, т.е. чрез настойчивост на онова, което ни афицира, „при“ формулира прикованост към чуждото, към онова, което надхвърля хабитуализирания опит. Но това е и моментът на пра-впечатлението – едновременно неустановим чрез схващане и неопровержим като въплътено присъствие, – от който струи живото настояще. Опитвам се да опиша тази темпорална конституция не само чрез формални структури, но и чрез парадигмални *нагледи* – както „наивни“, така и рефлексивни – които се обвързват в жизнени ситуации и въвеждат с феноменологическа конкретност във всеки проблемен кръг. С други думи, формалното a priori е неотделимо от едно материално a priori на феноменологическия анализ. Новото (спрямо предишни мои изследвания) в тази патосна аналитика на времето е, че тя търси да разплете многослойния генеративен хоризонт на света – да изяви хетерогенни модуси на времеене, които на свой ред позволяват да се очертаят динамично трансформиращи се *стилове* на „вътрешна“, „жива“ историчност. Новото е и завръщането към Хусерл, или по-скоро радикализираният прочит на един Хусерл, който е в състояние, на първо място, *аналитично* да мисли апориите на една пред-темпоралност (Vor-Zeit) на времето на света, овъзможняваща всеки генеративен опит; и едва

след това да заеме позиция на метафизическо не-безразличие към нея, самоопределяйки се чрез своя трансцендентален идеализъм в „същностно нов смисъл“. Този Хусерл беше останал в някаква степен „скрит“ в интригата на надживяването от свои именити интелектуални наследници.

В продължение на повече от десетилетие това изследване вървеше по следите на един конкретен наглед за време, за който вече няколко пъти стана дума: едновременното изживяване на неедновременността на животите. Накъдето и да се насочваше теоретичният и емпиричният ми поглед, тази „едновременност“ ме провокираше с това, че никога не е афективно неутрална (тъй като разчита на даряване или ограбване на време) и никога не е синхронно презентативна (тъй като е прорязана от кухни на настоящето, в които може да се хлътне като в бездна). Превръщането на тази провокация в една определена аналитика на времето, която съдържа известна генерализираща претенция – трябва да признае – не беше лесна задача. Ангажирането ми с нея беше стимулирано от засрещания с начина, по който Деян Деянов предефинира полето на социоанализата след Пиер Бурдийо – като „социоанализа на самонаследяването“; както и с начините, по които Дарин Тенев и Андрей Райчев преочертаха философията на времето в две забележителни лекционни поредици пред Института за критически теории на свръхмодерността – „Потенциите на времето“ на Дарин Тенев и „Разказ за разказите за времето“ на Андрей Райчев. Не е възможно да изброя неоценимите знания и импулси, които дължа на тях, както и на всички колеги, участвали в дискусиите. Изследването ми е обвързано и с обновяващото се гранично поле между феноменология, социоанализа и психоанализа в рамките на Института за критически социални изследвания (днес Институт по социоанализа), създавано от трудовете на Кольо Коев, Деян Деянов, Лиляна Деянова, Дарин Тенев, Нина Николова, Милена Ташева, Тодор Петков и редица други колеги, за чието искрено сътрудничество съм много призна-

телна. Благодаря на Деница Ненчева и Десислав Георгиев, които ми дадоха шанс за продуктивни обсъждания, докато пишеха собствените си дисертации по социоанализа, задължена съм за същото и на Тодор Петков, който освен това е неоченим диалогичен партньор при трансдисциплинарни и трансезикови взаимодействия. Изключително признателна съм на колегите – преподаватели, студенти и докторанти – от катедра „Социология и науки за човека“ на Пловдивския университет за интелектуално гостоприемство към социоанализата, която под ръководството на Стойка Пенкова и Мартина Минева се превърна и в колективна емпирична практика. На подкрепата на фондация Александър фон Хумболт дължа възможността да бъда гостуващ изследовател в университетите във Вупертал и Бохум, Германия и да общувам с Ласло Тенгели и Юрген Щрауб, чиито идеи – макар и парадигмално твърде различни по между си – бяха важен стимул за формиране на схващанията ми за феноменологията на генеративното време.